

НОВІТНІ ЧАСИ

УДК [94 : 327 (477 : 560)] "1914"

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.4.280>

*Віктор Гудзь, Гара огли Гасанов**

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ «КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОЇ АКЦІЇ» 1914 РОКУ

Анотація: *Автори статті поставили мету заповнити прогалину у дослідженні наукової літератури про участь Союзу Визволення України у спільному із країнами Четверного союзу проєкті висадки десанту на Чорноморському узбережжі Російської імперії та організації там українського повстання. Встановлено, що найбільший внесок у вивчення особливостей участі СВУ в «Константинопольській акції» зробили Б. Сергійчук, І. Патер, М. Несук, а також Х. Кирилми (Туреччина), Р. Роздольський (США). Компаративний аналіз досліджень місії СВУ у Стамбулі у 1914 р. дозволив виявити, поряд із здобутками авторів, їх деякі прогалини та недоліки. Так, історики, як правило, аналізують діяльність Союзу з підготовки десанту на Північний Кавказ у 1914 р., тоді як відомі факти про продовження М. Меленевським пошуків варіантів такої експедиції у 1915 р.*

Виявлено також некритичне повторення деякими дослідниками неперевірених фактів, як наприклад, про тисячний український десант з числа військовополонених, про причини відмови Австро-Угорщини у співробітництві з СВУ тощо. З'ясовано, що загалом наукові здобутки авторів студії участі СВУ у «Константинопольській акції» є вагомими та сприяють формуванню історичної пам'яті українського народу, поглибленню знань про історію СВУ та українсько-турецькі відносини.

Ключові слова: *історіографія, Перша світова війна, Союз Визволення України, «Константинопольська акція», українсько-турецькі відносини*

Вступ. Українсько-турецькі відносини завжди були актуальними вже хоча б сусідством двох причорноморських держав на перетині шляхів із Європи до Азії та геополітичним становищем Туреччини, яка межує з Україною та Росією і контролює вихід із Чорного моря. Ці відносини переживали різні часи, набули нового стратегічного наповнення з нападом Російської Федерації на Україну й особливою позицією Туреччини,

* Гудзь Віктор Васильович – доктор історичних наук, професор кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Запоріжжя, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5756-1683>; e-mail: gudz_viktor@mspu.edu.ua

Гасанов Гара огли – магістр історії, аспірант кафедри історії та археології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Запоріжжя, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6741-4050>; e-mail: garaganov10@gmail.com

яка прагне посередництва у війні та захисту кримських татар, але й частково допомагає нашій державі.

Відтак питання союзників України у період війни та українських військово-політичних проектів, актуалізоване сучасною збройною навалою Росії, залишається важливою науковою проблемою, що має непересічне суспільне значення.

Історіографія проблеми. Констатуючи історіографічну ситуацію в Україні після розпаду СРСР, О. Реснт відзначав, що до нагоди 80-річчя початку Великої війни (1994 р.) у центральному фаховому «Українському історичному журналі» не з'явилося жодного дослідження з цієї теми¹. Надалі, особливо у XXI столітті, було розгорнуто предметне вивчення історії цієї Великої війни й українсько-турецьких відносин у 1914–1918 рр. Тему дотично розробляли фахом історики, автори синтезних праць з історії Першої світової війни за редакцією В. Смоля² і С. Трояна³, а також автори монографій О. Реснт і О. Сердюк⁴, В. Головченко і В. Солдатенко⁵. Проте, попри наявність кількох монографій і дисертацій, менше досліджені відносини між Україною і Туреччиною у період Великої війни.

Зокрема, мало уваги надається діяльності місії Союзу Визволення України (далі – СВУ або Союз) в Туреччині на початку війни, в тому числі участі цієї організації у «Константинопольській акції». Терміном «Константинопольська акція» в історіографії прийнято називати проект Центральних держав (крім Болгарії) і СВУ із висадки у 1914 р. турецьких експедиційних сил та українських підрозділів у Північно-Західному Причорномор'ї і на Кубані для організації там повстань.

Пріоритет дослідження цієї теми належить безпосереднім виконавцям турецької місії СВУ, зокрема члену Президії Союзу Мар'яну Меленевському, а також видатним галицьким діячам Лонгину Цегельському та Степану Барану. Проте тема висвітлювалася ними, головним чином, у тогочасній українській періодиці – часописах «Вістник Союзу визволення України» (1914–1918) і «Діло» (1914–1915) і викладалася у спектрі поточних справ⁶.

Діяльність турецького представництва СВУ та проекти з українського питання, зокрема «Константинопольська акція», висвітлювалися також у мемуарах очільника німецької військової місії в Стамбулі генерала Отто Лімана фон Сандерса (Ліман-паші)⁷, працях сучасного турецького історика Хакана Кирилми⁸, та деяких інших зарубіжних науковців. З-поміж вітчизняних істориків вагомий внесок у дослідження історії СВУ,

¹ Реснт О.П. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз // Український історичний журнал. 2004. № 4. С. 15.

² Велика війна 1914–1918 рр. і Україна / упоряд. О.П. Реснт; редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. У 2 т. Київ: Кліо, 2013–2015.

³ Велика війна 1914–1918: витоки, характер, наслідки / наук. ред. С.С. Троян. Київ: Кондор, 2018. 536 с.

⁴ Реснт О., Сердюк О. Перша світова війна і Україна. Київ: Генеза, 2004. 480 с.

⁵ Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 448 с.

⁶ Див.: Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів: українсько-турецькі відносини в середині XVI – на початку XXI ст. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2012. С. 155–156.

⁷ Sanders L.V. Funf Jahre Turkei. Berlin, 1920. 408 s.

⁸ Kirimli H. The Activities of the Union for the Liberation of Ukraine in the Ottoman Empire during the First World War // Middle Eastern Studies. 1998. Vol. 34. No. 4. (Oct.): Turkey before and after Atatürk: Internal and External Affairs. P. 177–200.

включно з проектами його турецької місії, здійснив професор Іван Патер⁹. Найбільше уваги промодерністам «Константинопольській акції» в лавах СВУ надав історик з кола української діаспори у США Роман Роздольський¹⁰.

Не оминули «Константинопольську акцію» у свій час і дослідники українсько-турецьких відносин: знамі історики Ярослав Дашкевич¹¹, Микола Несук¹² та ін. Продовжують наукові студії у широкому хронологічному вимірі професор Володимир Сергійчук і його син Богдан Сергійчук – дипломат, автор першої дисертації з історії українсько-турецьких відносин першої чверті ХХ ст.¹³

Понад те, «Константинопольська акція», часом під іншими назвами, складає один із фрагментів студій українського питання у роки Першої світової війни тобто планів воюючих країн щодо України. Прикладом цього є, насамперед, монографія про наміри інших держав щодо України відомих науковців Володимира Головченка та Валерія Солдатенка¹⁴. У роботі уточнено чимало деталей підготовки керівництвом СВУ «Константинопольської акції», дипломатичної та інформаційної діяльності Союзу в Туреччині.

У дисертації Олексія Кураєва дослідження українського фактора у політиці Німеччини й Австро-Угорщини поширюється також і на спільний з СВУ план десанту на Кавказ та Одещину¹⁵. Щоправда, плановану Центральними державами та СВУ операцію на північному узбережжі Чорного моря, історик називає «українською акцією»¹⁶. Ще одна публікація з цієї групи робіт, де «Константинопольська акція» розглянута як австрійсько-український військово-політичний проект 1914 р., належить професорці Галині Турченко¹⁷.

⁹ Патер І. Союз визволення України та українське питання в політиці Центральних держав 1914–1918 рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. Львів, 1997. Вип. 3/4. С. 140–162; Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 346 с.; Патер І.Г. Дипломатично-інформаційна діяльність Союзу визволення України (1914–1918 рр.) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. 2005. Вип. 9. С. 254–263; Патер І.Г. Союз визволення України: заснування, політична платформа, інформаційно-дипломатична діяльність // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Історичні нариси: у 2 кн. / Упоряд. О. Реснт. Київ: Кліо, 2014. Т. 1. С. 363–376; Патер І. Турецька орієнтація українського політикуму в роки Першої Світової війни // Новітня доба. 2021. Вип. 9. С. 17–29.

¹⁰ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України» // Український самостійник. Мюнхен, 1969. Ч. 1 (137). С. 31–40. URL: <https://commons.com.ua/uk/do-istoriyi-soyuzu-vizvolennya-ukrayini/#down1>

¹¹ Дашкевич Я. Українсько-турецькі політичні відносини в першій половині ХХ ст.: національний аспект // Україна дипломатична: науковий щорічник. 2009. Вип. 11. С. 354–383.

¹² Несук М. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917–1918 рр. Київ: Політична думка, 1999. 274 с.; Несук М.Д. Українсько-турецькі взаємини в 1914–1918 рр. // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Історичні нариси: у 2 кн. / Упоряд. О. Реснт. Київ: Кліо, 2014. Т. 1. С. 110–121; Несук М. Україна в зовнішній політиці Туреччини // Українська державність у ХХ ст. Київ, 1996. С. 213–218.

¹³ Сергійчук В. Турецький вектор українських самостійників // Історичний журнал. 2006. № 6. С. 93–104; Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів: українсько-турецькі відносини в середині ХVІ – на початку ХХІ ст. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2012. 320 с.; Сергійчук Б.В. Українсько-турецькі відносини в першій чверті ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2011. 230 с.; Сергійчук Б. Відродження українсько-турецьких відносин на початку ХХ століття // Зовнішні справи. 2013. № 8. С. 60–63.

¹⁴ Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання... С. 62–70.

¹⁵ Кураєв О.О. Український фактор у політиці Німеччини та Австро-Угорщини періоду Першої світової війни: дис... докт. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2006. 358 с.

¹⁶ Ibid. С. 89, 90, 93–94.

¹⁷ Турченко Г.Ф. Південноукраїнський фактор в геополітичних реаліях Першої світової війни // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2003. Вип. 9. С. 372–384.

Все ж, як засвідчують бібліографічні та історіографічні студії, «Константинопольська акція» досліджена недостатньо. Так, О. Реснт і Б. Янишин констатували інтенсивне висвітлення діяльності СВУ українськими науковцями, але, не згадуючи турецької місії, послалися лише на дві публікації про Союз¹⁸. В. Попенко відзначив серед студій українсько-турецьких відносин у контексті діяльності філії СВУ у Стамбулі лише працю Б. Сергійчука¹⁹. Так само Б. Сергійчук простежив перипетії підготовки за участю СВУ «Константинопольської акції», з поміж турецьких істориків, тільки у праці Х. Кирилми²⁰. Г. Гасанов проаналізував дослідження І. Патером діяльності СВУ в Туреччині загалом, не акцентуючи увагу на участі Союзу в проєкті висадки десанту у Північному Причорномор'ї²¹. Тому, загалом, можна констатувати, що спеціальні історіографічні дослідження теми відсутні.

Звідси впливає *мета дослідження*: проаналізувати недостатньо досліджені рецепції науковців на участь СВУ у австро-німецько-турецькому проєкті «Константинопольської акції» 1914 р. Завдання роботи складають: а) з'ясування стану та перспектив дослідження участі СВУ у «Константинопольській акції»; б) виявлення здобутків і прогалин у дослідженні теми; в) визначення персонального наукового внеску дослідників.

Виклад основного матеріалу. Як українські, так і турецькі дослідники відзначають, що станом на початок Першої світової війни в Османській імперії вже призабулися самостійницькі пориви українців козацької доби та спільні політичні проєкти, тож українське питання не було на порядку денному. Як зазначив Б. Сергійчук: «Справжнє розуміння ваги українського питання пробуджується в Туреччині за часів Першої світової війни»²².

Натомість, за спостереженням Я. Дашкевича, у певних політичних колах України «напередодні війни проявилися туркофільські тенденції»²³. Так, Дмитро Донцов у своєму виступі на II Всеукраїнському студентському з'їзді нагадував про пригноблене становище Туреччини і потенційне зіткнення за її спадщину Росії та Німеччини, враховуючи цей «східний» фактор у своїх геополітичних прогнозах²⁴.

З початком війни у Львові утворено ворожі Російській імперії та лояльні до Австро-Угорщини українські політичні центри. 1 серпня 1914 р. відновлено Головну Українську Раду (ГУР) на чолі з Костем Левицьким і почалося формування Легіону Українських Січових Стрільців (УСС). Через три дні дев'ять емігрантів-наддніпрянців (Д. Донцов, В. Дорошенко,

¹⁸ Реснт О.П., Янишин Б.М. Велика війна 1914–1918 рр. у сучасній українській історіографії // Український історичний журнал. 2014. № 3. С. 4–21.

¹⁹ Попенко Я. Українсько-турецькі міждержавні взаємини впродовж 1914–1920-х рр.: історіографічний огляд // Українознавчий альманах. 2014. Вип. 16. С. 289.

²⁰ Сергійчук Б.В. Сучасна турецька історіографія про українсько-турецькі зв'язки // Сходознавство. 2009. № 48. С. 182–185.

²¹ Hasanov Gara ogly. Turkish vector of activity of the Union for the Liberation of Ukraine in the works of Ivan Pater // XIII International Scientific and Practical Conference «Modern science: theoretical and practical view». July 23–24, 2024. Madrid. Spain. 2024. P. 7–13.

²² Сергійчук Б. Відродження українсько-турецьких відносин... С. 60.

²³ Дашкевич Я. Українсько-турецькі політичні відносини... С. 357.

²⁴ Донцов Д. Вибрані твори у 10-ти т. Т. 1: Політична аналітика (1912–1918) / упоряд., ред., автор передм. О. Баган. Дрогобич-Львів: Вф «Відродження», 2011. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/dmytro-dontsov-vybrani-tvory-tom-1-politychna-analytika-suchasne-politychne-polozhennya-natsiji-i-nashi-zavdannya/>

А. Жук, О. Назарів та ін.) заснували Союз визволення України (СВУ). Організацію до 21 вересня очолював Д. Донцов, надалі М. Залізник, а з грудня 1914 р. – А. Жук. Невдовзі, на пораду австрійського консула Е. Урбаса, до СВУ вступили впливові діячі Української соціал-демократичної робітничої партії М. Меленевський та О. Скоропис-Йолтуховський, які й очолили місію організації у Константинополі²⁵.

Українські історики відзначають, що позаяк Османська імперія у Першу світову війну вступила на боці ворожих Росії Центральних держав, то природно, що прибічники незалежності України, розглядали Туреччину як потенційного союзника. На думку І. Патера: «Так політична орієнтація на Центральні держави свідчила про прагнення СВУ використати будь-які можливості для досягнення своїх національних цілей. Власне це й спрямувало погляди українських політиків до Туреччини»²⁶.

Найбільш дієвою політичною силою, яка ще з початку війни орієнтувалася на допомогу у національно-визвольній боротьбі Четверного Союзу, був саме СВУ. При цьому, як слушно зауважив Х. Киримли, Союз був першим політичним утворенням, яке поширило свою боротьбу за здобуття Україною незалежності на терени Османської імперії і поставило на порядок денний «український національний фактор»²⁷. Центральні держави бачили СВУ насамперед як корисний чинник, козирну карту у протистоянні з Росією. Так само, за принципом «ворог мого ворога – мій друг», міркували керівники СВУ.

Ще до прибуття місії Союзу до Стамбула, 25 серпня 1914 р. було опубліковано звернення СВУ «До громадської думки Європи», де йшлося про те, що царська Росія із своїм фальшивим панславізмом, розчавила Польщу, поневолила Українську державу, зазіхає на Галичину як плацдарм для подальшої експансії та збирається захопити в Туреччині Стамбул і Протоки²⁸.

Водночас Союз обнародував окрему відозву до турецького народу, де містився заклик до османів разом іти на Московщину у знак відновлення давніх турецько-українських зв'язків часів гетьманів П. Дорошенка, П. Орлика та Задунайської Січі і задля здобуття незалежності²⁹.

Дослідники зауважили, що 200 примірників цієї відозви, виданої друком у Відні та перекладеної з французької на турецьку мову, було поширено в Туреччині представниками СВУ за сприяння австрійського посла Й. Паллавічіні³⁰. І. Патер наголосив, що відозва стала першим офіційним документом у відносинах між Україною і Туреччиною та знайшла належний відгук у Стамбулі. Цим зверненням Союз мав намір спонукати Османську імперію до участі у війні на боці Центральних держав і пов'язати ідею утворення самостійної Української держави з убезпеченням Туреччини від завойовницьких планів Росії³¹.

²⁵ Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання... С. 55.

²⁶ Патер І. Турецька орієнтація... С. 19.

²⁷ Kırmlı H. The Activities of the Union... P. 196.

²⁸ Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання... С. 56.

²⁹ Вістник Союзу визволення України (Відень). 1914. № 2. С. 8-9.

³⁰ Несук М., Ігнатченко Г. Перша світова війна і встановлення українсько-турецьких відносин // Перша світова війна і слов'янські народи. Матеріали міжнародної наукової конференції 14-15 травня 1998 року. Київ, 1998. С. 115.

³¹ Патер І. Союз Визволення України... С. 637.

Історики відзначають, що окрім інформаційної роботи, СБУ, отримавши фінансову підтримку Австро-Угорщини, розгорнув активну організаційну та дипломатичну діяльність. Один із членів Президії СБУ, Мар'ян Меленевський (один із псевдонімів – Басок), був відряджений до Стамбула із завданням «придбати політичну опінію для української справи, для справи визволення народів Росії на користь війни з Росією»³². Політик прибув до Стамбула переїздом із Відня, через Бухарест і Софію.

Як зауважив І. Патер, перед цим, 7 листопада, М. Меленевського разом з іншим членом Президії СБУ, Олександром Скорописом-Йолтуховським, прийняв представник Міністерства закордонних справ (МЗС) Австро-Угорщини Олександр фон Гойош. Дипломат запевнив українців, що Австро-Угорщина стоїть за визволення України з-під російської неволі та висловив підтримку місії Союзу в Туреччині³³. Згодом, у листопаді 1914 р., до столиці Османської імперії прибули також депутат австрійського парламенту Лонгин Цегельський і член президії ГУР Степан Баран. Це викликало схвальні відгуки турецької преси, де, зокрема, було опубліковано прихильне до молодотурків інтерв'ю М. Меленевського.

Невдовзі М. Меленевський, а також Л. Цегельський і С. Баран розгорнули видання брошур, статей, відозв про Україну. «Взагалі українська тема викликала в турецьких газетах справжній бум», – зауважив Я. Дашкевич³⁴. Українські та турецькі науковці відзначають, що М. Меленевському вдалося досягти доступу до широкого кола впливових кіл Туреччини, у тому числі урядовців і військових правлячого Комітету Єдності та Прогресу. Цьому посприяли його давній знайомий соціал-демократ Олександр Парвус (І. Гельфанд), а найбільше – дипломати Німеччини Макс Ціммер і Генріх Небель та німецький генерал Отто Ліман фон Сандерс (Ліман-паша). 20 липня (2 серпня) німецький та османський уряди підписали секретний договір про військовий союз, в умови якого входив пункт про «вплив» німецької військової місії на дії турецької армії. Відтак, Л. Сандерс мав вплив як на султана, Мехмед V Решада, так і на тріумвірат молодотурків (Енвер-паша, Джемаль-паша і Талаат-паша), які керували країною під час війни.

Як зазначає низка науковців, у результаті попередніх контактів, вже на третій день після прибуття М. Меленевського до Константинополя його прийняв міністр внутрішніх справ Османської імперії Талаат-бей. Повідомлення про візити українських представників було вперше опубліковане 24 листопада 1914 р. на шпальтах франкомовної газети молодотурків «Жьон Тюрк». П. Гай-Нижник відзначив значний політичний успіх делегатів: після зустрічі з українцями провідні османські політики Енвер-паша і Талаат-бей «...запевнили українців у тому, що Туреччина сприятиме створенню на руїнах переможеної Росії незалежної Української держави, яка постане охоронним муром проти російської навали на Балкани і в Середземномор'я»³⁵.

Турецький історик А. Курат пояснював проукраїнську позицію своїх співвітчизників тим, що українська незалежність була вигідною для Туреччини, оскільки з розвалом

³² Ibid. С. 638.

³³ Патер І. Турецька орієнтація... С. 20.

³⁴ Дашкевич Я. Українсько-турецькі політичні відносини... С. 359.

³⁵ Гай-Нижник П.П. Україна-Туреччина: становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917-1921 рр.) // Гілея. 2020. Вип. 157 (№6-9). Ч. 1. Історичні науки. С. 7.

Російської імперії зникне загроза для Стамбула та Босфору, а Україна, займаючись власним державотворенням, не становила б жодної небезпеки. Вони міркували, що така сприятлива геополітична ситуація надавала можливість створити в Криму татарсько-тюркську державу та, за потреби, спрямувати туди турецьку військову допомогу³⁶.

Проте найбільшим успіхом місії СВУ в Туреччині дослідники вважають декларацію міністра внутрішніх справ Талаат-бея з українського питання, що була опублікована 24 листопада 1914 р. У документі зазначалося, що Осаяна Порта, так само як уряди берлінський і віденський, визнає необхідність визволення України і допоможе українцям створити незалежну державу після розгрому Росії. Наголошено також, що «інтереси українців тісно пов'язані з інтересами Туреччини», позаяк Українська держава відділила б Росію від узбережжя Чорного моря й убезпечила б Туреччину від російських забаганок морських проток і Константинополя³⁷.

Як наголосив І. Патер: «Заява Талаат-бея стала першим в міжнародних відносинах новітнього часу офіційним документом, в якому за українським народом визнавалося право на створення своєї самостійної держави»³⁸. М. Несук також відзначив важливість турецької Декларації, яка за своїм значенням для України порівняна із декларацією А. Бальфура для єврейського народу та його держави³⁹. Дійсно, Декларація мала далекосяжні наслідки. Зокрема, у лютому 1918 р., Османська імперія без зволікань визнала незалежність Української Народної Республіки.

Що стосується безпосередньо «Константинопольської акції», то історики мають різні думки щодо її ініціаторів: зародилася чи в середовищі СВУ, чи в колах урядовців Четверного Союзу. Х. Киримли зазначив, що за протекцією представника Міністерства закордонних справ (МЗС) Австро-Угорщини О. Гойоша українські емісари були залучені до обговорення плану десанту на Кавказ і Кубань з майором Сулейманом Аскері Беєм, головою Османської секретної служби. Тоді вони дізналися про пропозицію очільника німецької військової місії в Туреччині Л. Сандерса щодо експедиції на Одещину⁴⁰.

Л. Сандерс, у свою чергу, повідомляв, що Меленевський довідався про плани десантування турецького корпусу на Кавказі і, зі свого боку, запропонував здійснити подібні акції також на Кубанщині, заселеній українськими козаками, та, можливо, на Одещині⁴¹. Під час наради у Стамбулі емісари СВУ пропонували сформувати в Туреччині корпус у складі 500 бійців, з яких 400 будуть українці з Австро-Угорщини (Січові стрільці) і 100 – з числа військовополонених Росії українського походження⁴².

Р. Роздольський наводить відомості із переписки австрійського амбасадора у Туреччині маркграфа І. Паллавічіні, з Міністерством закордонних справ Австро-Угорщини.

³⁶ Kurat A.N. Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savasına kadar Türk-Rus ilişkileri (1798-1919). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011. S. 180, 389.

³⁷ Вістник Союзу визволення України (Відень). 1914. № 5-6. С. 1-2.

³⁸ Патер І. Союз Визволення України... С. 639.

³⁹ Несук М. Україна в зовнішній політиці Туреччини... С. 214-215.

⁴⁰ Kırımlı H. The Activities of the Union... P. 182-183.

⁴¹ Sanders L.V. Fünf Jahre Türkei. P. 378.

⁴² Срібняк І. Полонені вояки-українці царської армії в Німеччині та Австро-Угорщині в часі Першої світової війни й формування українських військових частин: дис... д-ра філософії Українського Вільного Університету. Мюнхен, 1996. С. 53-54.

У телеграмі МЗС 9 жовтня 1914 р. повідомлялося: «Акція... українських емісарів розтягається на інсургенцію Чорноморської фльоти. Цьому завданню дуже сприяє обіцянка Туреччини, що збунтовані кораблі зможуть запливати до Константинополя і їх Туреччина зможе купити...»⁴³. Тобто йдеться про акцію саме емісарів СВУ, які мали також допомогти інспірувати повстання на Чорноморському флоті Росії.

З іншого боку, історик стверджує, що М. Меленевський дізнався про підготовку Османською імперією десантної операції на Кавказі від її організаторів і, зв'язавшись із М. Залізником, запропонував зустрічний план СВУ: за допомогою Туреччини започаткувати повстання кубанських козаків і моряків Чорноморської ескадри шляхом висадки українських добровольців на Кубані та біля Одеси.

Що стосується Одеси й околиць, то її територія була наближена до румунського фронту, Туреччини та служила однією із баз Чорноморського флоту, що надавало регіону важливе геополітичне та військово-політичне значення. Як зазначили одеські науковці: «Директива ставки Російської армії Чорноморському флоту ставила завдання не допустити висадки десанту на Чорноморське узбережжя. Найбільш уразливим районом для десанту визнавався район Одеси»⁴⁴. Та й сама Одеса, на думку знаного історика Віктора Савченка, мала значний український потенціал, який повною мірою проявився у революційну добу 1917-1920 рр.⁴⁵

Пояснюючи турецький вектор українських планів, Б. Сергійчук посилається на стратегічну лінію СВУ аби «українці прийняли ворогів Росії як своїх приятелів» і віддає ініціативу акції Союзу. Історик зауважив, що М. Ціммер і Г. Небель, яким німецький уряд доручив опікуватися організацією революційних рухів у Росії, «після знайомства з Меленевським у жовтні 1914 року у Відні, загорілися ідеєю задіяти СВУ та агентів організації в акціях на Кавказі»⁴⁶.

Добре інформований граф О. Гойош телеграфував до Паллавічіні, що для просування цього плану вижджають М. Ціммер, який хоче запропонувати Ліман-паші висадку турецького корпусу з 50 тис. чол. і 500 українців на Північний Кавказ для інспірації повстання черкесів (кабардинців) і кубанських козаків. У разі її успіху стало б можливим заснування Української держави, після чого можна б очікувати поширення українського руху на захід. Водночас делегат СВУ, має донести цей план довіреним людям Енвера Паші⁴⁷. Отже, як випливає з дослідження Б. Сергійчука, українська участь в австро-німецьких підричних планах у Росії була ініційована саме СВУ, зокрема М. Меленевським.

Історик відзначив, що з 12 листопада 1914 р., коли Османська імперія офіційно оголосила війну Росії, можливість участі організованого СВУ загону у турецькому експедиційному корпусі з метою ініціювати національно-визвольне повстання на Півдні України і на Кубані стала на часі. «Тож не випадково, що невдовзі в столиці Османської

⁴³ Цит. за: *Роздольський Р.* До історії «Союзу визволення України»...

⁴⁴ *Файтельберг-Бланк В., Савченко В.* Одеса в епоху війн і революцій (1914-1920). Одеса: Оптимум, 2008. URL: <https://coollib.in/b/185778-viktor-savchenko-odessa-v-epohu-vovn-i-revolyutsiy-1914-1920/read>

⁴⁵ *Савченко В.А.* Одеса в процесах українського державотворення епохи визвольних змагань 1917-1920 рр. Одеса: ОДУВС, 2019. С. 3-11.

⁴⁶ *Сергійчук Б.В.* Українсько-турецькі відносини... С. 60.

⁴⁷ *Ibid.*

Порти опиняються делегати СВУ, які, – на думку Б. Сергійчука, – мають своїм завданням підштовхувати до подібної акції турецьку владу»⁴⁸.

В. Ліпач слушно зауважила, що «Константинопольську акцію» розробляло австрійське військове командування, спільно з делегатурою СВУ та Турецько-німецьким комітетом, але не вказала, хто був ініціатором операції. Поза тим, дослідниця помилково пов'язала початок розробки планів дестабілізації запілля російської армії шляхом повстання (нібито «серед гірських племен») і з тим, що це «опосередковано спричинилося» Декларацією Талаат-Бея⁴⁹. Насправді, 24 листопада, коли з'явилася Декларація, плани повстання вже були зірвані.

Тож О. Кураєв, посилаючись на доповідь консула Е. Урбаса начальникові розвідувального управління австрійського Генерального штабу полковнику О. Граниловичу, відзначив, що Австро-Угорщина та Німеччина планували організувати повстання у підросійській Україні, окреслене як «допоміжна акція», ще на кінець серпня 1914 р. Тоді ж начальник Генштабу фельдмаршал Конрад висунув ідею 50-тисячного десанту в район Одеси, щоб відволікти російські сили від наступу в Галичині⁵⁰. Коли ж у середині вересня німецькі дипломати розпочали перемовини з українськими групами: «Залізник запропонував їм свій план дій: його агенти на узбережжі Чорного моря встановлять контакти з матросами Чорноморського флоту і докерами, розпалюватимуть серед них невдоволення задля підготовки повстання»⁵¹.

Отже, з дослідження О. Кураєва випливає, по-перше, що план висадки десанту для повстання у «російському» Причорномор'ї плекався Берліном і Віднем щонайменше із серпня 1914 р. По-друге, з боку СВУ ініціативи щодо «Константинопольської акції» виходили не тільки від М. Меленевського, як це випливає з більшості досліджень, а й від М. Залізняка. Останній отримав 600 тис. рублів для проведення підривних акцій на території Росії і ще 100 тис. крон на організацію пропаганди. Щедрим виявилось німецьке посольство, яке запропонувало виділити по 100 тис. крон для СВУ й ГУР і 200 тис. – для групи Залізняка⁵².

Власну точку зору щодо організаторів «української акції» висловила Г. Турченко. Дослідниця з'ясувала, що керівництво СВУ (українські соціалісти) запропонувало спільну акцію австро-угорським урядовцям ще в серпні 1914 р.⁵³ Тобто Г. Турченко чітко окреслила українське авторство «Константинопольської акції» або ж, в її інтерпретації, «української акції». Понад те, історикиня розмежувала «кубанські» й «одесько-чорноморські» ініціативи Союзу, які мали свою логіку: «Другим проектом СВУ на Півдні України була підготовка повстання на Чорноморському флоті та його військово-морських базах – в Одесі та Миколаєві». СВУ зробило ставку на Чорноморський флот, добре пам'ятаючи, якого розмаху набуло повстання у революційному 1905 році в Одесі та Севастополі⁵⁴. Дослідниця

⁴⁸ Ibid. С. 55.

⁴⁹ Ліпач В.О. Організаційно-представницька діяльність... С. 83.

⁵⁰ Кураєв О.О. Український фактор... С. 75, 81-82.

⁵¹ Ibid. С. 87.

⁵² Ibid. С. 88.

⁵³ Турченко Г.Ф. Південноукраїнський фактор у Першій світовій війні // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. 2004. Вип. XVII. С. 56.

⁵⁴ Ibid. С. 57.

зазначила, що восени 1914 р. австрійські військові разом з українськими політиками працювали над планом висадки турецького десанту на Кубані та на Одещині, до складу якого мав увійти тисячний український загін, сформований із полонених, переправлених до Стамбула та корпусу січових стрільців⁵⁵.

Аналогічне судження про австрійський проект висадки у Північному Причорномор'ї 1 тис. українських полонених військовиків і також з посиланням щодо чисельності десанту на статтю О. Семотюка про українське питання у роки війни⁵⁶ висловив А. Лозинський⁵⁷. Проте дані цих авторів про тисячний склад десанту із полонених у рази перевищують показники, зафіксовані в переписці самих організаторів «Константинопольської акції» та потребують перевірки.

Аналізуючи турецькі дослідження у своїй історіографічній роботі, Б. Сергійчук, в основному, викладає зміст праць, тим самим описує власне історичні події, а не рефлексії на них дослідників. Зокрема, автор переповідає деталі плану О. Гойоша, який запропонував переправляти січових стрільців у цивільному одязі потягом через Румунію групами по 25 осіб. Всі витрати за транспортування мала взяти на себе Австро-Угорщина, а на Османську державу покладалося забезпечення відповідною уніформою та припасами. Експедиційному корпусу відводилося на переїзд до Стамбула два-три тижні, а Турецький флот мав за цей час встановити свою гегемонію на Чорному морі. Не надто сподіваючись на військові здобутки експедиції, О. Гойош все ж сподівався, що десант спричинить революційні настрої у прикордонних регіонах України та на Кавказі, які прикують до себе військові сили росіян і схилить до Четверного блоку нейтральну Румунію⁵⁸.

Досліджуючи підготовку «Константинопольської акції», Р. Роздольський рясно цитує переписку О. Гойоша, зокрема його лист до І. Паллавічіні від 9 листопада 1914 р.: «В такому разі ми могли б додати до турецького корпусу відділ 500 українців, що походять частково з Австрії, частково з Росії, щоб ці люди, в оперті на мілітарні операції турків, особливо на Кубанщині, спробували заснувати українську державу»⁵⁹.

Як відзначив І. Патер, на середину листопада 1914 р. командант УСС Михайло Галушинський і представник австро-угорського генштабу полковник Оскар Гранілович вже обговорили план військової операції. Командувати експедиційним корпусом запросили авторитетного серед українців полковника австрійського генерального штабу графа Станіслава Шептицького, брата Андрея, митрополита Української греко-католицької церкви⁶⁰.

Галицькі бійці хоч і були готові до висадки, але на власних умовах. Керівництво УСС висунуло «Вимоги українських січових стрільців», де йшлося про те, що військовики згодні на, по-суті авантюрний, план тільки в разі проголошення Центральними державами

⁵⁵ Ibid. С. 56.

⁵⁶ Семотюк О. Українське питання у роки першої світової війни: виникнення та розвиток // Українські варіанти. 1997. № 1. С. 25.

⁵⁷ Лозинський А.Ф. Україна в геополітичних планах Німеччини та Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни // Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини / гол. ред. Л.М. Алексісвець. Вип. 18. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. С. 161.

⁵⁸ Сергійчук Б.В. Сучасна турецька історіографія... С. 184

⁵⁹ Цит. за: Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України»...

⁶⁰ Патер І. Турецька орієнтація... С. 26.

незалежності України та щоб воювати лише на українській етнічній території, яка після звільнення має бути під українським управлінням⁶¹.

Х. Киримли простежив, що О. Гойош не обмежився плануванням, а направив командувачу жандармерії в окрузі «Буковина» полковнику Фішеру доручення забезпечити підтримку рекрутської роботи представників СБУ, УСС та Української національної ради з відбору 100 добровольців із числа військовополонених у таборі під м. Фрайштадт (Верхня Австрія)⁶².

Проте, як з'ясували дослідники, даремно емісари Союзу та грузинський революціонер Тріа (за Р. Роздольським, в експедиції крім 400 галицько-українських легіонерів мали взяти участь 200 українських і грузинських добровольців з таборів військовополонених)⁶³ тижнями агітували в українсько-грузинському таборі військовополонених у Фрайштадті.

Більшість істориків, вслід за Р. Роздольським, стверджують, за участь у небезпечній експедиції станом на 1 грудня зголосилося лише троє добровольців. Натомість І. Патер, посилаючись на працю В. Біля⁶⁴, з'ясував, що до зими на участь в експедиції зголосилося 20 добровольців із табору військовополонених⁶⁵. Це, звичайно, не рятувало справу. Як зауважили В. Головченко і В. Солдатенко: «Надто вже непевною для українських селян із Наддніпрянщини, зодягнених у солдатські однострої, була ідея відвоювання незалежної держави за сприяння Австрії й Туреччини»⁶⁶.

Врешті-решт, український контингент не довелося задіяти через ухильницьку позицію Туреччини. Р. Роздольський навів витяг з телеграми, відправленої О. Гойошу з Головної квартири в Тешині 19 листопада 1914 р.: «Що стосується інсургенції України і Кубанщини зголошує військово уповноважений у Константинополі (Пом'янковський), що ця справа для турецького уряду є цілком чужою; доставка турецького експедиційного корпусу, зокрема турецьких військ, повністю виключена. Тому полк. Шептицький не може бути поставлений до диспозиції»⁶⁷.

Історики відзначають, що крім протесту щодо командування С. Шептицьким турецьким корпусом, Константинополь резонно посилався на відсутність контролю над Чорним морем. Щоправда, 28-30 жовтня 1914 р. турецька ескадра, до складу якої входили передані німецькі міноносці, потопила один російський корабель та обстріляла Одеську гавань, Севастополь, Феодосію та Новоросійськ. Але, як відомо, сподіваний перехід Чорноморського флоту під українські прапори відбувся значно пізніше, 29 квітня 1918 р. Відтак, хоча невдовзі турецька влада дещо пом'якшила свою категоричну позицію, висловивши готовність надати транспортні засоби для висадки на російському узбережжі

⁶¹ Bihl W. Das im Herbst 1914 geplante Schwarzmeer Unternehmen der Mittelmächte // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge. 1996. Bd. 14. S. 363.

⁶² Kirmli H. The Activities of the Union... P. 185.

⁶³ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України»...

⁶⁴ Bihl W. Österreich-Ungarn und der Bund zur Befreiung der Ukraine // Österreich und Europa. Festgabe für Hugo Hantsch zum 70. Geburtstag. Graz; Wien; Köln, 1965. S. 521.

⁶⁵ Патер І. Турецька орієнтація... С. 26.

⁶⁶ Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання... С. 64.

⁶⁷ Цит. за: Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України»...

Чорного моря, проте запропонувала українцям після десантування діяти на свій ризик і «самостійно, без турецької підтримки підняти повстання на Північному Кавказі»⁶⁸.

Як впливає з наведеного Р. Роздольським епістолярію, після фактичного відсторонення турків австрійські організатори десанту, дипломат О. Гойош і полковник О. Гранилович, також відмовилися від наміру мобілізації українського батальйону. Водночас посол І. Паллавічіні у листуванні з МЗС взагалі відкинув можливість революції у Росії та здобуття незалежності України на той час⁶⁹.

Деякі дослідники зазначають причиною зриву «Константинопольської акції», що турецький уряд не був завчасно повідомлений про її підготовку, що, на тлі невдалої спроби нейтралізувати російський флот, викликало неприйняття молодотурками ризикованого проекту. Понад те, як зауважили Богдан і Володимир Сергійчуки, на кінець року Центральні держави зазнали поразок на Кавказькому фронті та провалилася «революційна» авантюра, яку патрунували провідники українців Австро-Угорщини Микола Василько і Кость Левицький, що підірвало віру союзників в успіх української справи⁷⁰.

Очевидно, мова істориків про «революційну» авантюру пов'язана з діями керівника СВУ М. Залізняка, якому протегували М. Василько і К. Левицький, і який був викритий у шахрайстві та брехні резидентом Союзу в Бухаресті й Софії М. Цеглинським. Зміст доносів М. Цеглинського у листопаді 1914 р., в яких детально описано маніпуляції з виманювання у австрійців коштів «на українські справи», дослідив Р. Роздольський⁷¹. М. Залізняк був змушений повернути 500 тис. крон і залишити президію СВУ, де управління перейшло до М. Меленевського й О. Скорописа-Йолтуховського.

Втім, як зазначили В. Головченко і В. Солдатенко, 23 листопада 1914 р. комісія з розслідування діяльності СВУ на чолі з Євгеном Петрушевичем дійшла висновку, що Союз не зрадив ні своїй програмі, ні українському рухові, працював дуже продуктивно, тому заслуговує всілякої підтримки⁷². Наступного дня Український парламентський клуб визнав діяльність СВУ загалом «патріотичною, корисною й бездоганною»⁷³. Очевидно, інакше вважали австрійці, які зажадали, щоб Союз змінив віденську дислокацію на іншу країну, а куратору українських справ консулу Е. Урбасу довелося залишити свою посаду.

М. Несук зазначив, що реальні можливості українсько-турецького співробітництва, зважаючи на подальший несприятливий для Центральних держав хід війни, виявилися обмеженими: «Вже протягом 1915 року великі воєнні невдачі Туреччини перекреслюють будь-які можливості проведення нею ініціативної зовнішньої політики»⁷⁴.

Проте, як засвідчує наведене Р. Роздольським і Б. Сергійчуком листування керівників СВУ, вони, щонайменше у грудні, ще не втрачали надії влаштувати висадку на Кубань підрозділу, сформованого з українців, що перебували у таборі військовополонених Ізмід у Туреччині. 8 грудня 1914 року про це писав М. Меленевський, а 20 грудня О. Скоропис-Йолтуховський. Останній наголошував, що вкрай важливо підготувати населення Кубані

⁶⁸ Лінач В.О. Організаційно-представницька діяльність... С. 83.

⁶⁹ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України»...

⁷⁰ Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів... С. 160.

⁷¹ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України»...

⁷² Головченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання... С. 67.

⁷³ Скоропис-Йолтуховський О. Мої «злочини» // Хліборобська Україна. Збірник. Відень, 1920-1921. С. 212-213.

⁷⁴ Несук М. Україна в зовнішній політиці Туреччини... С. 215-216.

«через національне освідомлення» для розуміння мети експедиції. Потрібно добитися, щоб кубанці «пляновану з Константинополя акцію признали не національно-турецькою, ворожою для них як українців, а навпаки, політично для них корисною – це одна з основних умов успішності цілого пляну і рівночасно основа цілої діяльності Союзу»⁷⁵.

Автори монографії «На межі двох світів...» пояснили продовження кубанського проекту СВУ тим, що організація відіграла роль посередницького зв'язково-організаційного центру у підготовці військово-політичної акції, яка мала охоплювати народи Кавказу та Персію. Головне місце в акції на Кавказі відводилося грузинам, лідер яких, Тріа, планував добитися від Туреччини згоди на Кавказьку федеративну державу та підібрати у таборі Ізмід для десанту 50 кавказців⁷⁶.

О. Кураєв зауважив, що Берлін на цей час не відмовився від наміру змусити Росію до сепаратного миру, тому, на відміну від Відня, «скасування десантної операції не зупинило діяльність його агентів і членів СВУ в Туреччині: уже 25–28 листопада представники Союзу відвідали табір військовополонених в Ізміді, де змогли знайти «малу групу національно свідомих українців»⁷⁷.

Серед чинників, які призвели до відмови Австро-Угорщини від співпраці з українцями, Г. Турченко, крім несприятливого для Центральних держав перебігу воєнних дій, виділила думку австрійців про соціалістичну заангажованість українського еміграційного руху та низьку ефективність структур Спілки Визволення України⁷⁸.

Проте інші історики зазначають, що навіть після офіційної відмови 19 листопада у співробітництві з СВУ та застереження українців від проєкції «повітряних замків», Берлін і Відень продовжили підтримку Союзу. Р. Роздольський навів дані, що в грудні 1914 р. МЗС Дунайської монархії виділило Союзу нових 100 тис. крон і 400 тис. річної підтримки, щоправда згодом зменшеної. У 1915 р., за сприяння ГУР та Українського парламентського клубу, СВУ дістав від австрійського та німецького урядів на розвиток української справи ще 364 тис. крон⁷⁹. Адже, як зауважив дослідник, обидва уряди ще й навесні 1915 р. «все ще сподівалися якось вилести Туреччину до “української акції”»⁸⁰.

Відтак, не випадково у листі від 28 грудня М. Меленевський стверджував, що його кубанський проєкт стає «все більш і більш реальним», позаяк назриває революція в Росії, є підготування персів і грузин та підтримка Туреччини⁸¹. Насправді, як відзначили українські історики, все більш реальною стала поразка Четверного союзу та, зокрема, Туреччини, де Росія вже готувала державний переворот, а навесні 1916 р. ще й захопила Східну Анатолію із центром у Трапезунді⁸². Надалі, у зв'язку з Лютневою революцією у самій Росії, на політичну арену вийшли нові політичні центри, в тому числі Українська Центральна Рада, а СВУ згорнув свою діяльність.

⁷⁵ Сергійчук В. Турецький вектор... С. 98.

⁷⁶ Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів... С. 161-163.

⁷⁷ Кураєв О.О. Український фактор... С. 91-92.

⁷⁸ Турченко Г.Ф. Південноукраїнський фактор... С. 57.

⁷⁹ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України»...

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Сергійчук Б., Сергійчук В. На межі двох світів... С. 166.

⁸² Ibid. С. 168-169.

Тож Я. Таравська слушно констатувала: «Відтак планована воєнна операція (т.зв. «константинопольська акція») не могла бути реалізована ані в 1915 р., ані тим більш у 1916 р., коли російська армія провела дві успішні для себе кампанії – Ерзерумську та Трапезундську, перенісши бойові дії на терени Османської імперії»⁸³.

Менше з тим, більшість науковців, зокрема Х. Кирилми, віддають належне подвижницькій діяльності Союзу Визволення України, в тому числі й щодо підготовки «Константинопольської акції». Наголошується, що ще на початковій стадії війни СВУ провів плідну роботу з метою спонуки Центральних держав, зокрема Туреччини, до намірів і дій щодо підтримки створення Української держави⁸⁴. Поділяють турецьку оцінку місії М. Меленевського і його восьми соратників у Стамбулі восени 2014 р. також українські історики, як наприклад І. Патер, Б. Сергійчук.

Водночас Р. Роздольський, як переконаний марксист, поєднав у своєму дослідженні наукові та ідеологічні оцінки, критично оцінивши діяльність СВУ, і звинуватив його лідерів у недоброчесності. При цьому, викриваючи шахрайство М. Залізняка, Р. Роздольський безпідставно звинуватив у причетності до виманювання грошей від союзників на «афери» української революції не тільки М. Меленевського, а й навіть Д. Донцова, який покинув СВУ, у тому числі, і через незгоду президії з його пропозицією про фінансову звітність. Відтак, з одного боку, як фаховий історик Р. Роздольський опирається на ґрунтовну джерельну базу, насичену цитатами з листування дипломатів і керівництва СВУ, з іншого – надає ідеологічні та моральні оцінки діячам Союзу, повністю нівелюючи щирі прагнення М. Меленевського та його восьми соратників з розвитку українсько-турецьких відносин і підготовки «Константинопольської акції».

Висновки. Отже, тема «Константинопольської акції» досить активно розроблялася, головним чином, у контексті досліджень діяльності СВУ І. Патером, у працях Х. Кирилми, Р. Роздольського й інших дослідників. Перипетії підготовки турецько-українського десанту на Кубань та Одещину у 1914 р. були частиною другої великої історіографічної групи: студій турецько-українських відносин 1914-1922 рр. Б. Сергійчуком, В. Сергійчуком, Я. Дашкевичем, М. Несуком та іншими істориками.

Спільною рисою обох груп досліджень, крім статті Р. Роздольського, була досить висока оцінка турецького вектора діяльності СВУ, у тому числі спроби реалізувати загалом невдалу «Константинопольську акцію». Особливо наголошувалося, що Союз став першою представницькою організацією українського народу в Туреччині з часів Запорозької Січі та поширив позитивну інформацію про Україну серед турецького політикуму і громадськості.

По-друге, дослідники визнають вирішальну роль СВУ у тому, що 24 листопада 1914 р. була проголошена Декларація Талаат-бея – перший за новітньої доби міжнародний документ, в якому за українцями визнавалося право на створення власної держави.

Нарешті, більшість дослідників визнають, що саме СВУ став ініціатором тієї частини проекту «Константинопольської акції», де йшлося не тільки про дестабілізацію в Азово-Чорноморському регіоні Російської імперії, а про створення Української держави на Кубані.

⁸³ Таравська Я.В. «Турецький напрям» у діяльності Союзу Визволення України на початку Першої світової війни // Українська орієнталістика: зб. наук. праць викл. та студ. Інституту східних мов Київського нац. лінгв. ун-ту. Київ, 2006. Вип. 1. С. 34–35.

⁸⁴ Сергійчук Б.В. Українсько-турецькі відносини... С. 69.

У загальному масиві наукової літератури, де розглядається «Константинопольська акція», найбільш переконливо виглядають дисертація та спільна з В.Сергійчуком монографія Б.Сергійчука, який оперує матеріалами не лише слов'янськими та романо-германськими мовами, а й корпусом тюркомовних джерел, у тому числі вперше введених ним до наукового обігу документів з турецьких архівів.

Що стосується недоліків дослідження участі СВУ у підготовці «Константинопольської акції», то більшість істориків аналізують діяльність Союзу в цьому напрямі лише у 1914 р., тоді як у монографії Б.Сергійчука і В.Сергійчука наведено факти про продовження М.Меленевським і його соратниками пошуків варіантів десанту на Північному Кавказі спільно з грузинами чи іранцями. Понад те, спостерігається з одного боку, некритичне повторення деякими дослідниками постулатів своїх попередників, з іншого – певний різнобій авторів у дослідженні питань: пріоритетності планування акції СВУ чи союзниками, причин відмови австро-угорського МЗС Союзу у співробітництві, кількості українського десанту з числа військовополонених.

Загалом вітчизняні наукові здобутки у дослідженні участі СВУ у «Константинопольській акції» останніх десятиліть є вагомими та сприяють доповненню коду історичної пам'яті українського народу важливою складовою знань про події Великої війни 1914-1918 рр., українсько-турецькі відносини та зусилля українських політиків із набуття міжнародної суб'єктності України та здобуття нею незалежності.

Рецепції істориків на діяльність СВУ з підготовки «Константинопольської акції» стали також сегментом історіографічних досліджень теми, як-от у відповідному розділі дисертації Б.Сергійчука та статті Г.Гасанова. Тож компаративний аналіз наукової літератури з історії участі Союзу Визволення України в організації «Константинопольської акції» 1914 року лише розпочався і потребує фахового продовження, особливо із залученням турецьких видань, позаяк сприяє формуванню практично відсутнього історіографічного дискурсу з теми та наближенню до історичної істини.

Viktor Hudz, Gara ogly Hasanov

Features of the research of the participation of the Union for the Liberation of Ukraine in the organization of the 'Constantinople action' of 1914

Abstract: The authors of the article ostended that against the background of the history of the Union for the Liberation of Ukraine and Ukrainian-Turkish relations during the First World War, the 'Constantinople Action' was insufficiently researched, which led to a lack of historiographical studies of the topic. Therefore, the authors set a goal to fill the gap in the research of scientific literature on the participation of ULU's in the joint project with the countries of the Quadruple Alliance of landing an amphibious assault on the Black Sea coast of the Russian Empire and organizing the Ukrainian uprising there.

The greatest contribution to the study of the features and circumstances of the ULU's participation in the 'Constantinople Action' was made by professional historians Volodymyr and Bohdan Serhiychuk, Ivan Pater, Mykola Nesuk, as well as Hakan Kirimly (Turkey), Roman

Rozdolskyi (USA) and others who included materials from domestic and foreign archival funds in their works was established.

A comparative analysis of the studies of the ULU mission in Istanbul in 1914 made it possible to reveal, along with the achievements of the authors, some of their gaps and shortcomings. Thus, historians, as a rule, analyze the activities of the Union to prepare for the landing in the North Caucasus in 1914, while the known facts about M. Melenevskyi and his associates continuing to search for options for such an expedition together with the Georgians or Iranians in 1915. Uncritical repetition was also revealed by some researchers of unverified facts, such as about the 1,000th Ukrainian landing party from among prisoners of war, as well as about the reasons for Austria-Hungary's refusal to cooperate with ULUs, etc.

The scientific achievements of the authors of the studies on the participation of the ULU in the 'Constantinople Action' are significant and contribute to the formation of the historical memory of the Ukrainian people and the deepening of knowledge about the events of the Great War of 1914-1918, the history of the ULU and Ukrainian-Turkish relations it was found. The comparative analysis of scientific literature on the history of the participation of the Union for the Liberation of Ukraine in the organization of the 'Constantinople Action' of 1914 has only just begun and needs professional continuation, as it helps to approach the historical truth.

Keywords: historiography, the First World War, the Union for the Liberation of Ukraine, 'Constantinople Action', Ukrainian-Turkish relations